

KUŞADASI KADI KALESİ-ANAİA

Adı : Anaia-Kadı Kalesi
Tescil tarihi: 11.12.1978
Sayı : A-262
Pafta No : 20L-1Vd, 257 Ada, 1-2 Parsel
Tescil eden kurum: Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu ¹

Hacı Feyzullah Mahallesi Kadı kalesi mevkiinde yer alan kale günümüzde yazlıklar arasına sıkışıp kalan bir yerde bulunmaktadır. Uzun süre unutulmuş ve hak ettiği ilgiden yoksun kalmış bu ortaçağ kalesi, üzerinde yer aldığı höyük ile birlikte Kuşadası'nın kültürel mirasının en önemli parçalarından birisidir. Kadı kalesinde bilim kazı çalışmaları, Kuşadası Belediyesinin ve Kültür ve Turizm Bakanlığının desteği ile Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Ana bilim dalı üyesi sayın Prof. Dr. Zeynep MERCANGÖZ başkanlığında 2001 yılında başlamıştır. Kadı Kalesi'nde başlatılan kazılar Batı Anadolu arkeolojisine yeni veriler kazandırırken, yakın çevresinin doğal güzelliğine tarihi güzellikler katmaktadır. Çevrede yaşayanlar için bir zamanların “yılanlı kalesi” kazı çalışmalarıyla giderek yılanlarından ve “yan kesicilerin kirli işlerinden” de arınmıştır. Zira Kadı Kalesi'nde 2001'deki çalışmaların ilk buluntuları yerli ve yabancı ziyaretçilerden çalınıp buraya atılmış cüzdanlar, kredi kartları, kimlikler olmuştur. Yine ilk yıllarda arkeolojik çalışmalardan önce açılmış çok sayıda kaçak kazı çukuruna rastlanılmıştır. Kadı Kalesi'nden çıkarılıp pazarlanan kültür varlıklarının sayılarını ve neler olduklarını bilmiyoruz ama bunca yerleşimin ortasındaki bir tarih mirasının yağmalanması bilimsel kazıların başlamasıyla son bulmuştur.² Kadı kalesi, görkemli burçlarına rağmen daha ikinci yılında ortaya çıkarılan bir mescit ve Hitit döneminden bir bronz figürün ile birlikte sadece bir Ortaçağ savunma yapısı olmadığını ortaya koymuştur. Kalkolitik Çağdan ,Bizans a kadar çok geniş bir zaman aralığında zengin buluntu veren Höyük Batı Anadolu arkeolojisi için önemli bir merkez konumundadır. Kazılar sur içinde ve sur dışında olmak üzere iki ana sektörde yürütülmektedir. Kale girişinin hemen önünde yapılan çalışmaların amacı kale içindeki mekan organizasyonunu anlamaktır. Bu alanda yapılan çalışmalarda, bir manastır kompleksine ait olduğu düşünülen kilise ve ekleri ortaya çıkartılmıştır.

¹ Murat Saraç, Kadı kalesi, Kuşadası Envanteri, Kuşadası Belediyesi 2013, sayfa 3

² <http://www.kadikalesianaia.org/kazilar.html>

Bunun dışında, Bizans dönemine ait olduğu düşünülen işlikler, sarnıçlar, dini yapının etrafında dağılım göstermektedir. Kale içinde yapılan diğer çalışmalar ise, güney ve batı yönde, surların hemen gerisinde devam etmektedir. Bu çalışmaların amacı, içte, sura baskı yapan moloz dolgunun temizlenmesi ve bu alandaki yerleşimin ortaya çıkartılmasıdır. Çalışmalar sırasında batı yönde, 1. Dünya Savaşında yapılmış tabyalar ile karşılaşmıştır.(3) Kazı tarihçesi çok eski olmamasına karşın görkemli burçlarına rağmen daha ikinci yılında ortaya çıkarılan bir mescit ve Hitit döneminden bir bronz figürün ile birlikte sadece bir Ortaçağ savunma yapısı olmadığını ortaya koymuştur. Kalkolitik Çağdan ,Bizans a kadar çok geniş bir zaman aralığında zengin buluntu veren Höyük Batı Anadolu arkeolojisi için önemli bir merkez konumundadır. Buradaki yerleşimin kalenin yapılış tarihinden çok daha eski olduğu bilinmektedir. Buradaki yerleşimin antik kaynaklarda bahsi geçen Samos'a bağlı Anaia olduğu düşünülmektedir. Anaia adının Amazonlardan geldiğine inanılmaktadır. Kadı Kalesi höyüğü erken antik dönemde Güvercinada gibi kıyıya yakın küçük bir kayalık olmalıdır. Çevresinde tatlı su kaynakları ve korunaklı limanları ile günümüzdekilerden çok farklı bir görünüme sahip olduğunu düşünmek mümkündür. Nitekim kazılar sırasında ele geçirilen çanak ve Çömlek buluntuları buradaki yerleşimin son Kalkolitik çağa yani M.Ö. 4000 yıllarına tarihlendirilmektedir. Kazı çalışmaları sayesinde yuvarlak kale burçlarının görkemi ortaya çıkmış ve henüz ikinci kazı yılında bir mescit ile Hitit dönemine ait bir bronz figür gün ışığına kavuşmuştur. Başkenti Apasas-Ephesos-olan Arzawa Krallığı, Ege denizini kontrol etmek isteyen Hitit İmparatorluğunun saldırılarıyla ortadan kalkmış onun yerine kurulan Hititlerin güdümündeki Mira beyliği bölgeyi M.Ö. 1200 yıllarına kontrol etmişti. Samos boğazına hakim stratejik konumu ile Kadı kalesi-Anai'daki yerleşimin Hititlerin bölgedeki çıkarları ve Mykenlerle ilişkileri için önemli olduğu çok açıktır. Hem kazılarda ele geçen Hitit heykelciği, hem de kuruluşunu Anaia adlı bir Amazon kraliçesine bağlayan efsaneler Hititlerin buradaki varlığını ve bölgenin Hititler için stratejik önemini doğrulayan bulgulardır. Höyükte bulunan Proto geometrik döneme ait çanak-çömleğin yoğunluğu, Anaia'nın M.Ö. 1050 tarihlerinden itibaren başlayan Helen kolonizasyonunun önemli hedeflerinden biri olduğunu gösterir. Takip eden dönemleri temsil eden çanak-çömlek grupları ise Anai'daki yaşamın daha sonraki dönemlerde de sürdüğünün kanıtlarıdır. Arkeolojik verilerle desteklenen değişik tarihli antik kaynakların bilgileri bir araya getirildiğinde bugün için kısa bir Anaia tarihi yazmak mümkündür. Verimli alüvyon arazisi M.Ö. 7 yy. dan itibaren Samos' un ilgisini çekmiş olmalıdır. Bu ilgi havzada Panaonion' a bağlı bir İon kenti olmamasının ve bugünkü Güzelçamlı mahallesindeki antik Melia' nın yok edilmesinin açıklaması ile bağlantılıdır. Anaia'nın adına M.Ö. 5. yy. ilk yarısında Attika-Delos birliğine vergi verenlerin yer aldığı listede rastlanır. Bu yüzyılın ikinci yarısında ise Pelopennes savaşları sırasında küçümsenmeyecek bir rol oynamıştır. Anaia'nın Helenistik çağı nasıl geçirdiğine dair bir bilgi şu anda yoktur ancak ileride olabilir.

Mezar taşları M.S. 2.-3. Yüzyıllara aittir ve Roma çağı Anaia bir Hera tapınağı olduğuna işarettir. Hristiyanlığın 4. yy. sonuna doğru resmi din olarak kabul edilmesinden sonra Anaia bir piskoposluk merkezi olur. Stratejik bir liman kenti olması Ege denizinde çıkarları olan bütün büyük gçleri buraya çekmiştir. Türklerin 12. yy. dan itibaren Batı Anadolu'ya yaptıkları akınlar, Anaia'nın da Kommenoslar hanedanı tarafından bugünde kalıntıları çok net görülen bir surla çevrilmesine yol açmıştır. 13. Yüzyılda baş piskopaslığa yükselen Anaia, Bizans topraklarının büyük bir kısmı Türklerin eline geçmesi zerine Bizans'ın batı Anadolu'daki gümrük kapısı olmuştur. Özellikle orta Bizans döneminde, limanı denetleyen etrafı sivil konutlarla dolu bir kale kent, içinde çeşitli alanlarda üretim yapılan bir ticaret merkezi ve başkent Konstantinopolis'le yarışan bir limana sahiptir. Kalenin içinde 2005 yılında açılan bir kilise-manastır kompleksi savunma yapılarında bulunan şapellerden çok daha anıtsaldır. Burası 11. yüzyılda kurulmuş ve 12.-13. yüzyıllarda Anaia baş piskoposluğunun ikametghi yani bir 'baş piskoposluk Sarayı'na dönüşmüş görünmektedir. Nerdeyse Bizans başkenti Konstantinopolis'le boy lşen boyut ve grkemde bir yapı, son derece alımlı taş eserleri ve duvar resimleri ile gün ışığına çıkmak için beklemektedir. Bu alandan gelen son derece lüks çanak-çömlek ve cam buluntular bu gösterişli yaşamın kanıtlarıdır. Yapı kompleksinin dışında, kale girişinin güneyinde ve batısında kısmen açılmış plan karelerde ise, buradaki seramik, cam, metal üretimlerinin yapıldığı çok sayıda atölyeye işaret eden küpe kalıpları, üretim gereçleri gibi buluntular ele geçmiştir. 2009 yılındaki çalışmalarda kilisenin güneybatısındaki iki sarnıın kendi çağında işlevini yitirmesinin ardından, Kadı Kalesi'nin Ortaçağ mlekileri tarafından çöplüğe dönüştürdükleri görüldü. Burada açığa çıkarılan sayısız üretim atığı ve kullanım kaplarına ilişkin seramik buluntular, tüm Bizans yerleşimlerinde karşımıza çıkan son derece çeşitli Bizans kap kaçağına ilişkin zengin bir koleksiyon sunmuştur. Bugüne dek yaptığımız çalışmalar ise tüm Akdeniz anağındaki Ortaçağ yerleşimleriyle ilişkili deniz ařırđ alış verişin belgelerini ortaya koymaktadır. Öyle ki Bizans'ın Konstantinopolis, Korinthos gibi önemli merkezlerinden buraya getirilmiş ürünlerin yanında yoğun İslam seramikleri Ortaçağın ticaret dünyasının günümüz küreselliğini aratmayacak düzeyde olduğunu kanıtlar. Tüm bunların yanında, buraya önemli belgelerin gönderildiğini gösteren Bizans kurşun mhrlerinden ikisinin bir imparatoriçe, diğerlerinin Konstantinopolis patriği, Bizans sarayının ve kilisesinin ileri gelenlerine ait olması ise Kadı Kalesi'nde oldukça önemli bir yerleşimin varlığını gösterir. Yazılı kaynaklardan tüm Bizans ağında piskoposluk merkezi olduğunu bildiğimiz Anaia 13. yüzyılda başpiskoposluğa yükselmiş; Bizans topraklarının büyük bir kısmı Türklerin eline geçtiği Batı Anadolu'daki Bizans devletinin gümrük kapısı olmuştu. Kazđ buluntularından Aydın Müzesi'nde korunan envanterlik eserlerin yanında, sarnıtan gelen parçalar da zaman içinde tmlendiğinde Kadı Kalesi'nin kendi müzesini yaratacak kadar çok sayıda zgn sırlı ve sırsız seramikler ortaya çıkacağı açıktır.

Özellikle 13. yüzyılda bu Bizans taşrasında üretilen ve Anaia limanı aracılığı ile deniz aşırı ticareti yapılan seramiklere ilişkin olarak, Kadı Kalesi'nin çok büyük ve önemli üretim merkezinin varlığını söylemek mümkündür. 2007'de bulunan bir ikona kalıbı da Kadı Kalesi'nde, sadece manastırlarda üretilen kutsal resimlerin bile, muhtemelen buradaki manastırın himayesinde üretildiğini göstermiştir. Kuşadası'nın tarihte de önemli, liman kenti olduğu Kadı kalesi kazı çalışmaları ile daha da perçinleşecek ve kentin tarihine olduğu kadar, Batı Anadolu uygarlıkları tarihine de büyük katkılarda bulunacaktır. Kadı kalesi ile ilgili kazı bilgileri her yıl güncellenmekte olduğundan sürekli değişmektedir.